

**ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ НА
ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)**

© Чуєшкова О.В.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про авторів:

Чуєшкова Оксана Володимирівна: ORCID 0000-0002-7995-6608; кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри філософії, українознавства та політології; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська 16, м. Харків, 61003, Україна

У статті акцентовано увагу на правильності як визначальній ознаці мовленнєвої культури, наведено приклади типових порушень мовних норм у мовленні майбутніх інженерів-педагогів, запропоновано шляхи й методи усунення цих помилок. Підкреслено, що набуті студентами філологічні знання під час вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» сприятимуть формуванню загальної мовленнєвої культури, високого рівня подальшої фахової самоосвіти як майбутньої професійної еліти, так і суспільства в цілому.

Ключові слова: мовленнєва культура, мовленнєва діяльність педагога, мовна норма, типові порушення мовних норм, система вправ і завдань.

Чуєшкова О.В. «Формирование речевой культуры инженеров-педагогов на занятиях по украинскому языку (по профессиональному направлению)»

В статье акцентировано внимание на правильности как определяющему признаку речевой культуры, приведены примеры типичных нарушений языковых норм в речи будущих инженеров-педагогов, предложены пути и методы устранения этих ошибок. Подчеркнуто, что приобретенные студентами филологические знания во время изучения дисциплины «Украинский язык (по профессиональному направлению)» будут содействовать формированию общей речевой культуры, высокого уровня дальнейшего профессионального самообразования как будущей профессиональной элиты, так и общества в целом.

Ключевые слова: речевая культура, речевая деятельность педагога, языковая норма, типичные нарушения языковых норм, система упражнений и заданий.

Chueshkova O.V. «Formation of speech culture of teaching engineers in the Ukrainian language classroom (for professional purposes)»

This paper emphasis on the accuracy of as a defining attribute of speech culture, the examples of typical violations of linguistic norms in broadcasting future teaching engineers are given, the ways and methods of eliminating these errors are suggested. It is underlined that that philological knowledge acquired by students during the study of the course “The Ukrainian language (for professional purposes)” contribute to formation of a general culture of speech, high-level further professional self-education of either future professional elite or society as a whole.

Keywords: speech culture, teacher speech activity, speech rate, typical violations of language rules, system of exercises and tasks.

Постановка проблеми.

Із утвердженням української мови як державної в Україні гостро постало питання культури мовлення в загальнонаціональному вимірі. Планомірне витіснення української мови протягом багатьох десятиліть «на узбіччя» суспільного життя призвело до того, що багато мовців для задоволення своїх комунікативних потреб у професійній діяльності послуговуються або російською мовою, або неадекватною мішаниною російської та української. Допомогти розв'язанню цієї проблеми покликаний курс «Українська мова (за

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

професійним спрямуванням)» (далі УМПС), який має на меті формувати комунікативну культуру у сфері професійного мовлення в його усній та писемній формах. Серед пріоритетних завдань дисципліни – забезпечити досконале володіння нормами сучасної української літературної мови та дотримання вимог культури усного й писемного мовлення.

Услід за Г. Онуфрієнко [3] вважаємо, що піднесення мовленнєвої культури суспільства, озброєння знаннями стилістичних багатств рідної мови насамперед молоді, яка здобуває вищу освіту й використовуватиме слово як знаряддя праці, носій інформації, професійну вербальну зброю та засіб духовного впливу, є важливою справою національного відродження України. Переконані в тому, що мовленнєва культура є одним з основних критеріїв професійної придатності будь-якого спеціаліста, особливо інженера-педагога, чие слово є тим наочним зразком, який учні сприйматимуть і наслідуватимуть. На думку В. Пасинок [4], науково-практичні потреби й соціально-економічні умови сучасного суспільства потребують удосконалення системи мовленнєвої підготовки професіонала саме в галузі освіти. Сучасний педагог має вільно орієнтуватися в нових соціокультурних умовах, засвоювати новітню наукову інформацію, глибоко усвідомлювати роль і значення власного іміджу в навчально-виховному процесі, перетворювати педагогічну теорію на інструмент власної педагогічної дії. Цілеспрямоване формування мовленнєвих умінь у студентів, майбутніх інженерів-педагогів, готує їх до професійно-творчого саморозвитку й самовдосконалення в ході педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування професійного мовлення майбутніх педагогів присвячено чимало праць відомих мовознавців (Н. Бабиш, Н. Артикуца, В. Дубічинський, Е. Огар, Г. Онуфрієнко, Л. Козловська, Л. Мацько, В. Пасинок тощо), дидактів (А. Бодальов, Л. Буєва, А. Єрьомкін, В. Кан-Калик, О. Мудрик, А. Капська, М. Коць тощо), лінгводидактів (О. Біляєв, М. Вашуленко, Т. Ладигенська, В. Мельничайко, Т. Окуневич, М. Пентилюк, І. Хом'як тощо).

Як слушно зауважує В. Пасинок [4], однією з умов успішного формування мовленнєвих умінь є те, що структура стратегії навчання студентів співвідноситься зі змістом прогнозованих знань і вмінь. Це стосується базових правил і норм мовленнєвої діяльності педагога, які ввійшли до системи комунікативно-змістових характеристик мовлення, а саме: доречність, точність, доступність, виразність, інформативна насиченість, принцип логічності, багатство й чистота, конкретність, належний теоретичний рівень, практична спрямованість, прагматична спрямованість, правильність, або зразкове мовне оформлення.

Зауважимо, що на наведених вище комунікативних ознаках культури мовлення наголошує більшість мовознавців [1,5]. На нашу думку, усі перелічені ознаки підпорядковані дотриманню саме правильності, пов'язаної передусім з поняттям нормативності.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати найтипівіші порушення мовних норм сучасного студентства й запропонувати шляхи й методи усунення цих помилок.

Виходимо з того, що мовна норма – це «сукупність мовних засобів, визнаних еталонними на певному етапі розвитку мови» [8, с. 266]. Це одне з основних понять культури мови і стилістики. До головних ознак мовної норми відносять відповідність системі мови, обов'язковість, стабільність.

Сьогодні загальноприйнятою є така класифікація мовних норм [див. 2, 6, 7]: орфоепічні, акцентологічні, лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні, орфографічні, пунктуаційні, стилістичні.

Проаналізувавши усну й писемну форми професійного мовлення майбутніх інженерів-педагогів, констатуємо порушення всіх типів мовних норм. Далі пропонуємо стислий огляд найтипівіших відхилень від норми й шляхів їхнього усунення.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що професійна діяльність педагога пов'язана передусім з усним мовленням. Тому акцентологія та орфоепія є важливим складником у структурі мовленнєво-методичної підготовки фахівців. Правильна вимова звуків і

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

наголошування слів забезпечують безперешкодне сприймання виголошеного тексту, унеможливають спотворення змісту слів і речення в цілому. Найчастіше студенти і студентки припускаються таких помилок:

– оглушують дзвінки приголосні в кінці слів і складів, напр.: [*анал'іс, репорташ, пораска, берехти', мохти'*];

– м'яко вимовляють шиплячі: [*ч'ому', ні'ч', пі'ч'*];

– наближають голосний [о] до [а] в ненаголошеній позиції: [*патрєби, грамада*].

Порушення акцентологічної норми найчастіше спостерігаємо в таких випадках (подаємо зразки нормативного наголошування): *читання, завдання, випадок, довідник, ознака, показник; новий, черговий, текстовий, фаховий, порядковий; чотирнадцять, одного* тощо.

Зауважимо, що на лекції «Основи культури української мови» розглядаються всі мовні норми, у тому числі й основні правила української орфоепії та акцентології, також обов'язково перелічуються словники та довідники, які їх фіксують. Але відпрацювання цих мовних норм відбувається впродовж усього курсу УМПС. Важливим є як зразкове мовлення викладачів, так і постійна їхня увага до мовлення студентства з виправленням помилок.

Численними також є порушення лексичної мовної норми, пов'язані передусім із явищем інтерференції. Студенти часто плутають значення таких слів: *виняток – виключення, напрям – напрямок, протягом – на протязі, вірний – правильний, наступний – такий, сдавати – складати, зустрічатися – траплятися, особовий – особистий, складає – становить* тощо. Також констатуємо й використання суржику: *співпадати, даний, учбовий, вуз, співставити, слідуочий, прийняти участь, заключити договір, не дивлячись на умови, міроприємства* тощо.

Система тренувальних вправ та завдань, спрямована на подолання зазначених порушень, містить і теоретичний, і практичний аспект. Так, студенткам і студентам другого курсу пропонується підготувати повідомлення на тему «Правильно – неправильно» за посібниками О. Сербенської «Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити», О. Пономарева «Культура слова: Мовностилістичні поради», довідником за редакцією В.М. Русанівського «Культура української мови», відповідними рубриками в часописі «Українська мова» тощо. Готуючи наукову доповідь (II семестр) або наукову роботу (III семестр), студенти і студентки можуть обрати з-поміж запропонованих викладачем теми, пов'язані, зокрема, з порушенням лексичної мовної норми, напр.: «Найтипівіші помилки у фахових текстах», «Українська термінологія: нормативний аспект».

На подолання лексичних помилок спрямовані й численні вправи на редагування, які передбачають активну роботу студентства зі словникарськими працями, зокрема тлумачним словником, словником іншомовних слів. Ця робота відбувається як на практичних заняттях, присвячених темі «Основи культури української мови», так і впродовж усього курсу УМПС.

Прикладами порушення слотовірної норми є такі: *професіональний, понятійний, садовод, комп'ютерицик*. Але найчастіше студенти й студентки «забувають» про ненормативність суфіксів -уч- (-юч-), -ач (-яч-) під час творення активних дієприкметників теперішнього часу: *адсорбуюча речовина; швидкоріжущий інструмент; впливаюча величина; збурююча сила; вирівнюючий імпульс* тощо. Подолання слотовірних порушень відбувається так само, як і під час коригування лексичних помилок: вправи на редагування, робота студентства зі словниками та посібниками з підготовкою доповідей і наукових робіт із зазначеної проблематики.

Але найбільше помилок спостерігаємо на морфологічному рівні. До найтипівіших відносимо такі:

1. Сплутування категорії роду та числа іменників: *гостра біль, попередня запис, наукова ступінь, пишні волосся*;

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

2. Незнання правил використання закінчень -а (-я) або -у (-ю) в іменниках чоловічого роду в родовому відмінку однини: *Харкову, гектару, азота, текста, університета, аналіза*;
3. Ігнорування закінчень -ові, -еві, -єві для іменників другої відміни у давальному відмінку однини, також невідмінювання чоловічих прізвищ на -о та приголосний: *декану Кравченко Анатолію Петровичу*;
4. Неправильне відмінювання числівників та їх узгодження з іменниками: *шестидесяти студентів, три професора*;
5. Незнання правил утворення ступенів порівняння прикметників: *самі низькі, більш зацікавленіший*;

З морфологічною нормою безпосередньо пов'язана синтаксична, адже побудова словосполучень і речень якраз і передбачає правильний вибір форми слова. Зокрема, на стикові цих мовних норм перебуває побудова прийменникових конструкцій, речень із використанням займенників, дієприслівникових зворотів. Найчастіше студенти й студентки допускають такі порушення:

1. Будують речення, у яких особові займенники *він, вона, воно, вони* стосуються одночасно кількох іменників: *Під час експерименту показник не фіксувався, отже, він не може бути врахований* (показник чи експеримент?).
2. Використовують присвійні займенники, що спричиняє надмірність у висловлюванні: *мій власний погляд, моя автобіографія*;
3. Вживають дієприслівникові звороти при пасивних конструкціях, також у реченнях, де дія, позначувана дієприслівником, не стосується того ж діяча, що й присудок: *Розірвавши конверт, лист був одразу прочитаний. Починаючи вивчати проблему, йому бачилась можливість її практичного застосування*.
4. Будують прийменникові конструкції, не освоївши все розмаїття значеннєвих відтінків прийменників української мови: *робота по виявленню, майстерня по ремонту автомобілів, фахівець по психології*;
5. Будують словосполучення, обираючи неправильну форму іменника при дієслові: *спілкуватися на українській мові, навчати математиці*;
6. Будуючи речення, порушують правила керування, що призводить до неточностей та затемнення змісту: *Студентові доводилося багато пояснювати* (незрозуміло, студент є суб'єктом чи об'єктом дії).
7. Неправильно використовують однорідні члени речення: *У масових безчинствах брали участь студенти і молодь, підлітки і школярі*.

Зважаючи на строкатість морфологічної та синтаксичної норм й поширеність їхніх порушень, викладачі приділяють цій проблемі найбільше уваги. Так, згідно з робочою програмою з УМПС, з 12 годин практичних занять, присвячених темі «Основи культури української мови», 8 відводиться саме на опрацювання нормативних аспектів граматичних категорій різних частин мови у професійному мовленні. З-поміж завдань, пропонованих студентству, переважають усні та письмові вправи на редагування, утворення певних відмінкових форм, переклади текстів з російської з обов'язковим поясненням й обґрунтуванням вибору тієї чи іншої граматичної форми.

Порушення стилістичної мовної норми спостерігаємо переважно у випадках, коли мовні засоби наукового та офіційно-ділового стилів підміняються засобами інших стилів, наприклад розмовного: *глибоченне* замість *дуже глибоке*, *балакати* замість *говорити*. Робота з усунення стилістичних помилок без перебільшення триває протягом усього курсу УМПС і полягає в засвоєнні лексики та граматичних конструкцій, властивих науковому та офіційно-діловому стилям. Наприклад, нормою офіційно-ділового стилю є вживання книжних слів, канцеляризмів, переважання простих речень, ускладнених зворотами, відсутність забарвленої лексики. Науковий стиль передбачає вільне оперування фаховою термінологією, побудову складних речень, беземоційність викладу тощо. Усі ці навички прищеплюються студентам і студенткам і на лекціях, і під час проведення практичних занять шляхом виконання різноманітних вправ і завдань.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

На відміну від усіх попередніх мовних норм, які відпрацьовуються переважно під час виконання аудиторних завдань, орфографічна та пунктуаційна є складником самостійної роботи студентів і студенток. Ідеться про актуалізацію правописних знань з української мови, набутих у школі. Для кращого засвоєння матеріалу викладачі розробили систему теоретичного матеріалу, а також практичних вправ і завдань, які допоможуть студентству закріпити вміння та навички з орфографії та пунктуації сучасної української мови.

Висновки. Підсумовуючи сказане, наголошуємо на тому, що без глибокого знання мови сучасний фахівець не зможе виконувати складні професійні завдання. Його усне і писемне мовлення за змістом має бути науковим, об'єктивним, переконливим, а за формою – логічним, цивілізованим, яскравим. Але передусім воно має відповідати всім сучасним чинним нормам. Проаналізувавши мовлення студентства, констатуємо порушення всіх типів мовних норм. Найчисленнішими є відхилення на морфологічному, синтаксичному та лексичному рівні. Переконані, що набуті майбутніми інженерами-педагогами філологічні знання під час вивчення дисципліни УМПС уможливлуватимуть високий рівень подальшої професійної самоосвіти, сприятимуть підвищенню загальної мовленнєвої культури як майбутньої професійної еліти, так і суспільства в цілому.

Перспективи подальших досліджень. У пропонованій статті формування мовленнєвої культури майбутніх інженерів-педагогів розглянуто під кутом зору правильності як ключової ознаки. Проте поняття «мовленнєва культура» є цілісною системою комунікативно-змістових характеристик, яка, безумовно, потребує подальшої уваги мовознавців і лінгводидактів. Перспективним вважаємо дослідження таких норм мовленнєвої діяльності педагога, як доречність, точність, виразність, інформативна насиченість, практична спрямованість.

Список використаних джерел

1. Культура фахового мовлення : навч. посіб. / за ред. Н.Д. Бабич. – Чернівці: Книги – XXI, 2011. – 528 с.
2. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування: навч. посіб. / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
3. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навч. посіб. / Г.С. Онуфрієнко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
4. Пасинок В. Г. Учитель і слово: технологія мовленнєвої підготовки майбутнього педагога : навч. посіб. / В. Г. Пасинок. – Х.: Константа, 2004. – 206 с.
5. Пивоваров В. М. Ділова українська мова: навч. посіб. / В. М. Пивоваров, Ю. І. Калашник, Л. Г. Савченко. – Х. : Право, 2008. – 120 с.
6. Сукачова Г. П. Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посіб. для студентів інженерних та інженерно-педагогічних спеціальностей денної та заочної форм навчання. Ч.1, 2 / Г. П. Сукачова, О. В. Чуєшкова; Укр. інж.-пед. акад. – Х.: [б. в.], 2012. – 110 с.
7. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів: підруч. / І. М. Кочан, А. С. Токарська. – К. : Знання, 2008. – 413 с.
8. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. – К.: Майстер-клас, 2011. – 400 с.

References

1. Babych, ND (ed.) 2011 *Kultura fakhovoho movlennia*, Knyhy-XXI, 2011, Chernivtsi.
 2. Matsiuk, Z & Stankevych, N 2008, *Ukrainska mova profesiinoho spilkuvannia*, Karavela, Kyiv.
 3. Onufriienko, HS 2009, *Naukovyi styl ukrainskoi movy*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv.
 3. Pasynok, VH 2004, *Uchytel i slovo: tekhnolohiia movlennievoi pidhotovky maibutnoho pedahoha*, Konstanta, Kharkiv.
 4. Pyvovarov, VM, Kalashnik, YuI & Savchenko LH 2008, *Dilova ukrainska mova*, Pravo, Kharkiv.
 5. Sukachova, HP & Chuieshkova, OV 2012 *Ukrainska mova (za profesiinym spriamuvanniam)*, part 1, 2, *Ukrainska inzhenerno-pedahohichna akademiia*, Kharkiv.
 6. Tokarska, AS & Kochan, IM 2008, *Ukrainska mova fakhovoho spriamuvannia dlia yurystiv*, Znannia, Kyiv.
 7. Muromtseva, IV (ed.) 2011, *Ukrainska mova. Entsyklopediia*, Maister-klas, Kyiv.
- Стаття надійшла до редакції 09.04.2015 р.*